

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการบนพื้นฐานของ แนวคิด และปรัชญางานวิจัยแนวการตีความหมาย (Interpretivism) โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้งานวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทนี้โดยแยกออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 กระบวนทัศน์งานวิจัย (Research Paradigm) ส่วนที่ 2 วิธีวิจัย (Research Methodology) และส่วนที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย และ ส่วนที่ 4 การดำเนินงาน (Research design and Procedures)

3.1 กระบวนทัศน์งานวิจัย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้ งานวิจัยนี้ดำเนินการบนพื้นฐานแนวคิดของกระบวนทัศน์งานวิจัยแบบการตีความหมาย (Interpretivism) ที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ พฤติกรรม และปรากฏการณ์ของสังคม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการตีความหมาย และให้ความหมายกับสิ่งที่พบเห็นจริงในสังคม (Social reality) ซึ่งรวมทั้งเรื่องราว และประสบการณ์รายบุคคล (Stories and experiences) ปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomena) และบริบทแวดล้อม (Schwandt, 1994; Bryman, 2004)

ดังนั้นแนวคิดของกระบวนทัศน์งานวิจัยแบบการตีความหมาย (Interpretivism) จึงเป็นกรอบความคิด และแนวทางในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้ คือ การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนที่ยังคงให้ความสำคัญกับความสำคัญของความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากคนแต่ละรุ่นในชุมชนสู่คนรุ่นใหม่ (Young generation) เพื่อสรุปเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยศึกษาจากความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ พิจารณาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยที่กระบวนทัศน์การตีความหมาย มีแนวคิดในเรื่องธรรมชาติของความจริง หรือความรู้ (Ontology perspective) ที่ว่าความรู้ และความจริงทำความเข้าใจมุมมองของปัจเจกบุคคล จากข้อมูลตรง เรื่องราว ความคิดเห็น (Subjective accounts) และความประทับใจรายบุคคล (Morgan, 1979) และในแนวคิดของญาณวิทยา (Epistemology) ความรู้สามารถสร้างได้ เข้าถึง

สถานการณ์ และเปิดเผยความจริงที่ได้ประจักษ์ (Insight reveal) โดยที่ความรู้นั้นจะขึ้นอยู่กับบริบท และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติของสังคม ไม่ใช่สิ่งจำลองขึ้นมา (Orlikowski and Baroudi, 1991) หรือกล่าวได้ว่ากระบวนการวิจัยแบบตีความหมาย เชื่อว่าความรู้ สร้างได้จากการทำความเข้าใจ ในกิจกรรมของคน หรือผู้ให้ข้อมูล (Participants) และความสัมพันธ์ของบุคคลกับสังคม (Burrell and Morgan, 1979)

แนวคิดของแต่ละกระบวนการทัศน์ จะส่งผลให้แต่ละกระบวนการทัศน์มีวิธีวิจัยที่แตกต่างกัน กระบวนการทัศน์การตีความหมายจะมุ่งเน้นไปที่วิธีวิจัยตีความหมายภาษา กิจกรรมของคนในสังคม (Schwandt, 1994) และประสบการณ์ของแต่ละคน (Guba and Lincoln, 1994) ดังนั้นวิธีวิจัยสำหรับ กระบวนการทัศน์การตีความหมายจะเน้นที่วิธีทางอุปนัย (Inductive approach) ที่มุ่งเน้นการค้นพบ และการอธิบายความหมายของสถานการณ์ (Morse, 2003) หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่ง แนววิธีทางอุปนัย คือ การมุ่งหาความหมายจากความเป็นจริงในสังคม และการสร้างทฤษฎี หรือความรู้ แทนการพิสูจน์ความรู้ ที่มีอยู่ (Bryman, 2004) ดังนั้นวิธีวิจัยสำหรับกระบวนการทัศน์การตีความหมายจึงเป็นวิธีทางคุณภาพ (Qualitative Approach) ที่ไม่ได้มุ่งเน้นวิธีเชิงปริมาณ (Quantification)

3.2 วิธีวิจัย

เนื่องด้วยวัตถุประสงค์ในงานวิจัย และกระบวนการทัศน์ทางงานวิจัยสำหรับงานวิจัยนี้ วิธีวิจัยที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คืองานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) ซึ่งมีเหตุผลสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

3.2.1 งานวิจัยเชิงคุณภาพ

เหตุผลหลักในการเลือกงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจากงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีวิจัยที่สืบทอดกระบวนการทัศน์การตีความหมาย และมุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจความเป็นจริงของสังคมที่มีความซับซ้อน จากความเข้าใจเรื่องราวของบุคคล และสถานการณ์เฉพาะ ด้วยการตีความหมายของนักวิจัย (Cassell and Symon, 1994) เพื่อเป็นการสร้างทฤษฎี (Tashakkori and Teddlie, 2003)

นอกจากนี้งานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการค้นหาคำตอบจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในสังคม (Natural setting) โดยเข้าไปควบคุมสถานการณ์ เหตุการณ์ หรือใช้เครื่องมือที่น้อยที่สุด (Gubrium and

Holstein. 1997) และให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะ โดยเข้าถึงข้อมูลโดยคำนึงถึงหลักมนุษยวิทยา (Ethnographic approach) มากกว่าวิธีที่มีโครงสร้าง (Bryman. 2004) และไม่ต้องใช้แหล่งข้อมูลจำนวนมาก หรือกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก (Williamson. 2006)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผ่านมานงานวิจัยทางระบบสารสนเทศส่วนมากใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ เป็นส่วนมาก และงานวิจัยเชิงคุณภาพได้ถูกตั้งคำถามถึงความถูกต้อง และเที่ยงตรงตามระเบียบวิธีวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการใช้ข้อมูลเชิงอัตวิสัย (Subjective findings) ที่เป็นการยากในการสรุปผลการศึกษา ที่เรียกว่าสามัญการ (Generalisation) (Cassell and Symon. 1994) ดังนั้นการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเน้นที่การแสดงผลการค้นพบในเชิงพรรณนาการประจักษ์เชิงรายละเอียด (Rich Insights) ด้วยบริบทที่ชัดเจนเพื่อการสรุปผลการศึกษาในเชิงทฤษฎี (Guba and Lincoln. 1994)

ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงใช้วิธีวิจัยแบบ วิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) โดยจัดเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลประจักษ์แจ้ง (Insights of respondents) และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล และเข้าใจในข้อมูลให้มากที่สุด รวมทั้งมีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เพื่อให้ได้แหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุด และมีการนำเสนอรายงานวิจัยในที่น่าเสนอเรื่องราว (Stories) และรายละเอียดของข้อมูลด้วยการนำเสนอข้อความจริงของผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้งานวิจัยได้ออกแบบระเบียบงานวิจัยที่คำนึงถึงคุณภาพงานวิจัย ทั้งด้านความถูกต้อง (Validity) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) และ ความคงที่ (Reliability) ซึ่งจะแสดงรายละเอียดในหัวข้อต่อ ๆ ไปในบทนี้

3.2.2 การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง

การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative Analysis Research) เป็นวิธีวิจัยวิธีหนึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพ และกระบวนการตีความ (Gudmundsdottir. 1998) โดยการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง จะเน้นที่เรื่องราว และประสบการณ์ของรายบุคคลที่สัมพันธ์กับกิจกรรม หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ (Clandinin and Connelly. 2000) และทำการเชื่อมโยงเรื่องราวของแต่ละคนเป็นเรื่องราวของเหตุการณ์ (Riessman. 1993) Clandinin and Connelly (2000) ลงความเห็นว่า การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำความเข้าใจ และนำเสนอประสบการณ์ตรง เนื่องจาก การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด (Rich data) นอกจากนี้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องช่วยให้นักวิจัยเข้าใจเรื่องที่ซับซ้อนได้

อย่างลึกซึ้งด้วยการทำความเข้าใจจาก 3 ประเด็นหลัก คือ เรื่องราวในช่วงเวลาต่าง ๆ (Temporality) ความหมายของเรื่องราว (Meaning of narrative) และบริบทของสังคม (Elliott, 2005)

1) เรื่องราวในช่วงเวลาต่าง ๆ (Temporality) การเล่าเรื่อง (Storytelling) จะเป็นการให้เรื่องราว กิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลที่การขึ้นในอดีต ในความทรงจำ ซึ่งนักวิจัยไม่สามารถเข้าไปสังเกตการณ์หรือเก็บข้อมูลได้ (Boje, 2001) ซึ่งการเล่าเรื่องราวในอดีตเป็นกิจกรรมที่คนทำเป็นเรื่องปกติ (Riessman, 1993) และเป็นวิธีที่กระตุ้นผู้ให้ข้อมูลให้ข้อมูลต่อนักวิจัย เพราะการเล่าเรื่องราวเป็นสิ่งที่สร้างความภูมิใจ หรือสร้างความรู้สึกลึกมีความสำคัญให้กับผู้ให้ข้อมูล (Creswell, 2005) นอกจากนี้การเล่าเรื่องยังแสดงถึงแนวโน้มในอนาคตได้ด้วย (Riessman, 1993) ซึ่งนัยของกาลเวลาทำให้นักวิจัยได้เข้าใจข้อมูลที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2) ความหมายของเรื่องราว (Meaning of narrative) เรื่องราวที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล จะเป็นสิ่งที่มีความหมาย เพราะการเล่าเรื่องเป็นลักษณะของการให้ข้อมูลที่เกิดจากการตีความหมาย และประเมินเหตุผลโดยผู้ให้ข้อมูลแล้ว (Riessman, 1993; Elliott, 2005) และยังมีผู้ฟัง (นักวิจัย) เป็นผู้ร่วมมือตีความในระหว่างฟังเรื่องราว และสอบถามเพื่อความเข้าใจ (Elliott, 2005)

3) บริบทของสังคม (Social context) เรื่องราวจะมีความซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับกิจกรรม ทรัพยากร และเงื่อนไขต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นการวิจัยการวิเคราะห์เรื่องจะช่วยให้นักวิจัยได้ข้อมูลเชิงบริบทในการทำความเข้าใจกับเรื่องราว ประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัยได้เป็นอย่างดี (Riessman, 1993)

ดังนั้นการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative Analysis) จึงมีความเหมาะสมจะเป็นวิธีวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

1) การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องทำให้นักวิจัยเข้าใจประเด็นที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยได้ข้อมูลที่ละเอียด (Rich Data) จากการเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูล ที่รวมทั้งข้อมูลจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน และแนวโน้มเรื่องราวในอนาคตผ่านการคาดการณ์ของผู้ให้ข้อมูล การตีความหมาย การประเมินเรื่องราว และการให้บริบทกับนักวิจัย การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง จึงเหมาะสมสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ที่ต้องการเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่ในอดีตจนถึง

ปัจจุบัน และแนวทางเรื่องนี้ในอนาคตด้วย การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องมือในงานวิจัยทางการจัดการความรู้ ที่ต้องเข้าไปศึกษา ทำความเข้าใจกิจกรรมที่ซับซ้อนของสังคม หรือองค์กร ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงอัตวิสัย ซึ่งมีนักวิจัยหลายท่านได้มีการใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องในการศึกษาวิจัยด้านการจัดการความรู้ เช่น Aldridge (2002) ใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง เพื่อศึกษาสภาพการณ์ในองค์กรเพื่อนำเสนอรูปแบบโมเดลแบบหลายมิติในการสร้างทรัพย์สินทางความรู้ และ Jonjoubson (2008) ได้ใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง เพื่อศึกษากิจกรรม และการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนชนบท เพื่อนำเสนอโมเดลการจัดการความรู้ของธุรกิจชุมชนในชนบทของประเทศไทย เป็นต้น

2) การใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง ช่วยให้นักวิจัยได้เข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดครบถ้วนจากการเรื่องเล่า ที่จะบ่งบอกถึงกิจกรรมที่ผู้เล่าเรื่องได้กระทำมาในบริบทต่าง ๆ และข้อมูลอัตวิสัย ซึ่งจะทำให้ให้นักวิจัยเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง

3) การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเป็นวิธีที่เป็นธรรมชาติ (Naturalistic method) ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น การเล่าเรื่องเป็นวิธีที่ธรรมชาติที่สุดในการให้ข้อมูล เพราะการเล่าเรื่องเป็นกิจกรรมที่เป็นธรรมชาติ และผู้ให้ข้อมูล คือผู้ที่มีเรื่องราวอยู่แล้ว (Creswell, 2005) โดยที่การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องศึกษาในสภาพธรรมชาติของสังคม โดยไม่ได้เข้าไปจัดการกับผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ของการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Walsham, 1995) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่นักวิจัยต้องเข้าไปช่วยพื้นที่ศึกษาวิจัยในการวิเคราะห์ปัญหา และแก้ไขปัญหา (Bryman, 2004)

4) ที่สำคัญการเล่าเรื่องมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ ที่ศึกษาในเรื่องการถ่ายทอดประสบการณ์ และสิ่งที่ตนได้ประจักษ์ในเรื่องผักพื้นบ้าน เพราะเป็นความรู้ประเภทความรู้ท้องถิ่น (Traditional knowledge or Indigenous knowledge) ที่ถ่ายทอดได้ด้วยปากเปล่ามากกว่าการศึกษาแบบทางการ (Kroma, 1995; Storey, 2005)

อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลบางคนอาจจะลังเลในการให้ข้อมูลในเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ไม่ดีของตน หรือแต่งเรื่องขึ้นมาเพื่อความโดดเด่นของตนเอง หรือความสนุกสนาน ดังนั้นการออกแบบงานวิจัยสำหรับการวิจัยการวิเคราะห์เรื่องจะต้องหลีกเลี่ยง หรือแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ด้วยการคัดเลือกพื้นที่วิจัยและการเข้าพื้นที่วิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ขั้นตอนการดำเนินการ ซึ่งรวมถึงการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอคำตอบสำหรับงานวิจัย และคุณภาพของงานวิจัยที่

รวมถึงเรื่องความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของข้อมูล ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.3.1 การเลือกพื้นที่วิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และช่วยให้นักวิจัยเข้าใจในการศึกษาอย่างลึกซึ้ง การเลือกพื้นที่วิจัยในครั้งนี้จึงเป็นแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่ทำการเลือกพื้นที่วิจัย หรือกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยโดยพิจารณาลักษณะที่สำคัญ ที่มีความน่าสนใจ และเป็นแหล่งข้อมูลที่ครบถ้วนได้ (Williamson, 2006) การวิจัยในครั้งนี้ได้เลือกชุมชนในอำเภอสนามชัยเขต และอำเภอท่าตะโก จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้านเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย เนื่องจากเป็นชุมชนที่เล็งเห็นความสำคัญของผักพื้นบ้าน และสืบทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่ โดยพื้นที่ในเขต 2 อำเภอโดยทั่วไปมีพื้นที่ป่าธรรมชาติ และพืชพื้นบ้านจำนวนน้อย แต่พื้นที่ในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยมีพืชผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเป็นพืชเศรษฐกิจได้

นอกจากนี้เหตุผลที่เลือกชุมชนดังกล่าวเป็นพื้นที่วิจัย คือ เป็นพื้นที่ที่นักวิจัยสามารถเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้ให้ข้อมูล และมีความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลได้รวดเร็ว ซึ่งจะทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Insights) แบบละเอียดครบถ้วน (Rich Data) เนื่องจากนักวิจัยได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา และสนับสนุนการทำกิจกรรมของชุมชนดังกล่าว โดยไม่มีส่วนได้รับผลประโยชน์ ทำให้ผู้ให้ข้อมูลยอมรับนักวิจัย และเป็นกัลยาณมิตรของชุมชน หรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือชุมชนที่เรียกว่า สมาชิกชั่วคราวของชุมชน (Temporary member) ได้อย่างรวดเร็ว

ผู้วิจัยเข้าถึงพื้นที่วิจัยนี้ด้วยการพูดคุยแสดงความจำนง และวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่วิจัย เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ แนะนำคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต ที่ทำกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน ได้รู้จักกับผู้วิจัย และช่วยผู้วิจัย เพื่อให้ผู้วิจัยได้อธิบายความจำนง และวัตถุประสงค์ในการเข้ามาศึกษาในพื้นที่ ซึ่งการเข้าพื้นที่วิจัยโดยผ่านเจ้าหน้าที่ที่ทำงานส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่ที่มีความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยได้รับการยอมรับ และยินดีให้เข้ามาทำวิจัยในพื้นที่ได้ง่าย เนื่องจากเจ้าหน้าที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มตัวอย่าง และสามารถช่วยอธิบายความจำนง และวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยให้กลุ่มตัวอย่างเข้าใจได้ง่ายกว่าผู้วิจัยอธิบาย

ด้วยตนเอง โดยสรุปคณะกรรมการกลุ่มฯ และเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ มีความยินดีให้ผู้วิจัยได้เข้ามา ทำการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่งานวิจัยครั้งนี้ยึดหลักจริยธรรมการทำงานวิจัยกับ มนุษย์ การเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจะต้องได้รับการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนด้วย ซึ่งจะ อธิบายการยินยอมให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนในหัวข้อต่อไป

3.3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการวิจัยครั้งนี้ คือสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้าน ของกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจาก 7 หมู่บ้านในตำบลลาดกระทิง คู้ยายหมี และ ท่าตะเคียบ จาก 2 อำเภอ โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือก กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้ตัวแทนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับ วัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเป็นวิธีงานวิจัยเชิงคุณภาพใช้ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากเป็นวิธีที่ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด ครบถ้วนมากที่สุด (Patton, 2002) การเลือกกลุ่ม ตัวอย่างแบบเจาะจงทำให้งานศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ผู้ที่มีความรู้ด้านผักพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอด ความรู้มาจากคนรุ่นก่อน และจากแหล่งต่าง ๆ และหรือเป็นผู้ที่ทำการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ให้กับ คนอื่น และที่สำคัญต้องเป็นผู้ที่สมัครใจยินยอมให้ข้อมูลกับการวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนสมาชิกกลุ่มดังกล่าวหมู่บ้านละ อย่างน้อย 1 คน (7 คน) โดยให้กลุ่มตัวอย่างมีอายุที่ต่างระดับกันทั้งวัยกลางคนที่เริ่มต้นมีครอบครัว และมีบุตร และผู้สูงอายุที่ยังร่วมกิจกรรมด้านผักพื้นบ้าน กลุ่มตัวอย่างที่ยินดีให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัย ในครั้งนี้มีทั้งสิ้น 11 คน จาก 7 ชุมชน ซึ่งเป็นสมาชิกที่มีครอบครัวแล้วตั้งแต่อายุ 30 กว่าปี ถึง ประมาณ 65 ปี และเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย 1 คน โดย กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 2 คน และเป็นเพศหญิง 9 คน คุรรายละเอียดข้อมูลผู้ให้ข้อมูลในรายชุมชนใน ภาคผนวกที่ 1 โดยข้อมูลนั้นจะไม่มีเปิดเผยชื่อ หรือระบุตัวผู้ให้ข้อมูลได้ตามหลักจริยธรรมการ ทำงานวิจัยกับมนุษย์

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างทำโดยการเสนอชื่อของเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ และ คณะกรรมการกลุ่มฯ ที่ได้รับการชี้แจงการศึกษาในครั้งนี้จากผู้วิจัย และยินดีให้ผู้วิจัยเข้ามาทำวิจัยใน พื้นที่ โดยเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ได้พาผู้วิจัยไปแนะนำตัวกับผู้ให้ข้อมูล และรู้จักบ้านและสวนผักของ ผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้วิจัยได้ไปพบเพื่อทำความคุ้นเคย และนัดเวลาการเก็บข้อมูล นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูล

ยังประกอบด้วยผู้ที่นักวิจัยค้นหาโดยผู้วิจัยเอง หลังจากที่ได้มีการเก็บข้อมูลไประยะเวลาหนึ่ง และมีความคุ้นเคยกับสมาชิกในชุมชนมากขึ้น

3.4 การดำเนินงาน

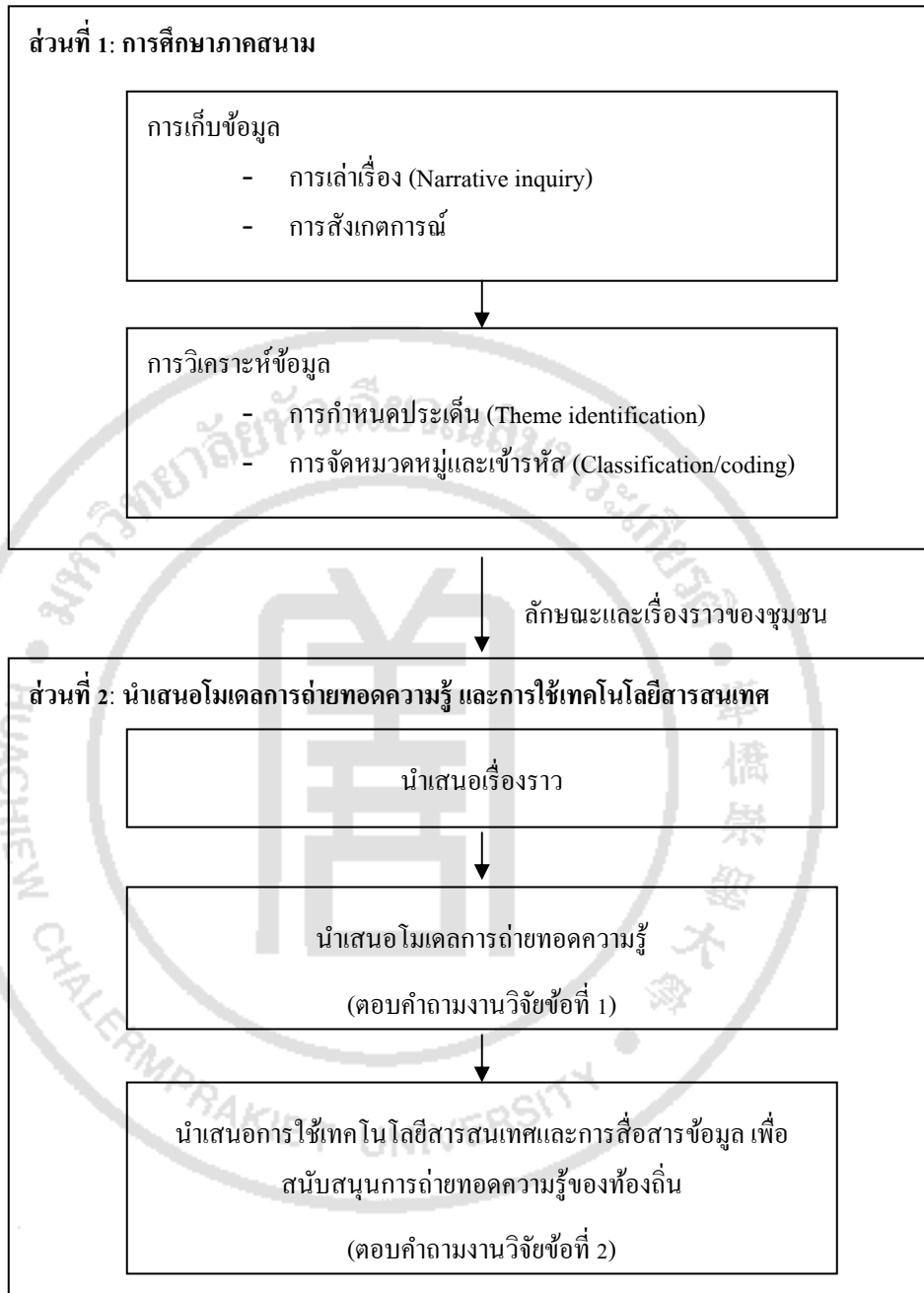
การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนของการศึกษาในภาคสนาม และสรุปข้อมูล และ 2) ขั้นตอนการนำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นในเรื่องฝึกพื้นบ้านของภาคตะวันออก และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสมกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าว ภาพที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ และมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

3.4.1 การเก็บข้อมูล

สืบเนื่องจากกระบวนการทัศน์ในงานวิจัย และวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งเน้นวิธีการศึกษาวิจัยที่เป็นวิธีการที่เป็นวิถีทางธรรมชาติ ในสถานการณ์ที่เป็นจริง เพื่อให้ได้ข้อมูลละเอียด และเข้าใจสถานการณ์ที่ซับซ้อนของกระบวนการทางสังคม และชุมชนได้ (Mason. 1996; Silverman. 2005) การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลด้วยวิธีทางมนุษยวิทยา (Ethnographic techniques) เนื่องจากวิธีการเก็บข้อมูลด้วยวิธีทางมนุษยวิทยาเป็นวิธีที่ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียดด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Silverman. 2005) และการสอบถามข้อมูลแบบปลายเปิด (Williamson. 2006) โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การเล่าเรื่อง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

1) การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง (Story telling หรือ Narrative inquiry) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลหลักของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากการเล่าเรื่องเป็นเทคนิคการรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้ในการศึกษาวิจัยในพื้นที่ (Fieldwork) ที่มีรายละเอียดจำนวนมาก และมีการเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Van Maanen. 1988) การเล่าเรื่องเป็นเทคนิคการรวบรวมข้อมูลจะมุ่งเน้นไปที่การสำรวจรวบรวมข้อมูลแบบปลายเปิด โดยเน้นที่เรื่องราว และการสนทนา (Story and discourse) (Gudmundsdottir 1996) ซึ่งเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ทำให้ให้นักวิจัยเข้าใจความเป็นจริงในสังคมได้อย่างลึกซึ้ง และนำเสนอภาพของสังคมได้อย่างมีความเข้าใจ (Czarniawska. 1998)

ภาพที่ 3.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับการรู้จัก และการบริโภค และการแนะนำเรื่องผักพื้นบ้านให้ผู้อื่นรับรู้ตั้งแต่ด้วยเขาวงจนถึงปัจจุบัน โดยที่นักวิจัยไม่ได้ตั้งคำถามเพื่อเป็นการชี้แนะประเด็น และไม่ขัดจังหวะในการเล่าเรื่อง แต่ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากเริ่มต้นในการเล่าเรื่องที่ค่อนข้างยาก เนื่องจากไม่รู้จะเริ่มเล่าจากตอนไหนก่อน และไม่แน่ใจว่าผู้วิจัยสนใจจะฟังเรื่องใด นักวิจัยจึงมีการตั้งคำถามเบื้องต้นในการเปิดการสนทนา และเมื่อผู้ให้ข้อมูลนึกเรื่องที่จะเล่าให้นักวิจัยไม่ได้ ซึ่ง Riessman (1993) กล่าวว่า การตั้งคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเล่าเรื่องถือเป็นการช่วยผู้เล่าเรื่องนี้เรื่องราวได้มากขึ้น และเป็นการขยายข้อมูลที่นักวิจัยจะได้รับ นอกจากนี้ผู้วิจัยจะมีการถามคำถามในบางครั้งที่ผู้วิจัยไม่เข้าใจในประเด็นที่ผู้เล่าเรื่องเล่ามา แต่จะคอยขัดจังหวะในการถามคำถามเพื่อไม่ให้ขัดจังหวะการเล่า ซึ่งโดยส่วนมากจะถามเมื่อผู้เล่าจบการเล่าเรื่องนั้นๆ หรือในช่วงที่เริ่มต้นการเล่าเรื่องครั้งต่อไป

เพื่อให้การเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูลราบรื่นเป็นธรรมชาติที่สุด การเล่าเรื่องจะทำในสถานที่ที่ผู้เล่าเรื่องรู้สึกสะดวกสบาย และไม่ต้องกังวลกับการเสียเวลาในการเล่าเรื่องให้นักวิจัยฟัง การเล่าเรื่องจึงทำที่บ้าน สวนผัก หรือบริเวณทำงานเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน โดยผู้เล่าสามารถเล่าเรื่องไปในขณะที่ทำงานที่ตนต้องปฏิบัติได้ นอกจากนี้การเล่าเรื่องได้ทำหลังจากที่นักวิจัยได้ลงไปคลุกคลีสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลระยะหนึ่งด้วย โดยนักวิจัยได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่เป็นระยะ ๆ ทั้งพักค้างคืนในชุมชน และแบบไปเช้าเย็นกลับ เพื่อทำความรู้จักกับชุมชนและผู้ให้ข้อมูล ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางมูลนิธิ จัดให้สมาชิก และกรรมการกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ให้กับคนทั่วไป รวมทั้งไปร่วมช่วยงานผู้ให้ข้อมูลในสวนผัก การส่งผัก จัดผักเพื่อจำหน่าย การจำหน่ายผักและอาหารที่ตลาดสีเขียว และงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความคุ้นเคย ลดความยึดติดในการเป็นนักวิชาการที่แตกต่างจากชาวบ้าน หรือเกษตรกรตามคำแนะนำของ Taylor and Bogdan (1984) และ Fetterman (1991)

การเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูลจะถูกบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียงและนำมาถอดคำพูด และตรวจสอบความครบถ้วนในประเด็นที่ศึกษา และประเด็นที่ไม่เข้าใจเพื่อกลับไปให้ผู้เล่าเรื่องได้อธิบายซ้ำ หรือขอให้อธิบายเพิ่มเติมให้ ซึ่งการกลับไปเก็บข้อมูลซ้ำมากกว่าหนึ่งรอบช่วยให้นักวิจัยได้ข้อมูลครบถ้วน และเข้าใจเรื่องราวอย่างถ่องแท้ ในขั้นตอนนี้คือส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ข้อมูล ที่เรียกว่าขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) คือการนำเรื่องราวที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นด้วยการจัดกลุ่มข้อมูลตามระยะเวลา ประเด็น หรือจากที่เกิดเรื่อง (Creswell, 2005) ในกรณีนี้ผู้วิจัยได้จัด

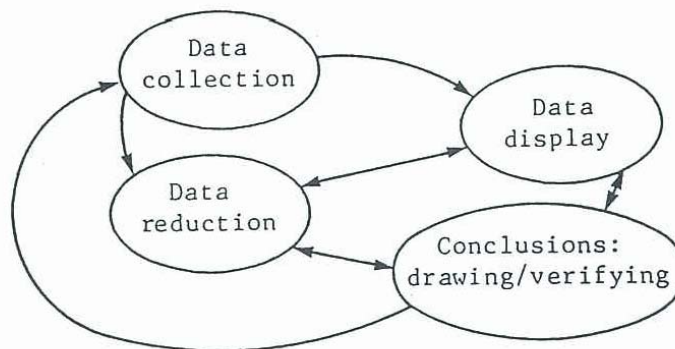
ข้อมูลเบื้องต้นใน 2 กลุ่ม คือระยะเวลาของเรื่องราว คือการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในช่วงวัยต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล และตามประเด็นของผักพื้นบ้าน คือ ชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคผักพื้นบ้านและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.4.2

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ข้อมูล หรือหลักฐานที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือสิ่งที่ประจักษ์จากการสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง (Maxwell, 1996) โดยเฉพาะการสังเกตการณ์แบบเข้าไปมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่เป็นที่นิยมสำหรับการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก การวิจัยในองค์กร และงานวิจัยที่กลุ่มตัวอย่างต่างวัฒนธรรมกับนักวิจัย (Yin, 1994) เพราะการสังเกตการณ์ทำให้นักวิจัยอยู่ในบริบทเฉพาะ และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด และสมบูรณ์ (Mason, 1996)

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือการสังเกตการณ์ที่นักวิจัยอยู่ในบทบาทของผู้เข้าร่วมงาน (Participant) โดยที่นักวิจัยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้เข้าร่วมงาน และผู้สังเกตการณ์ (Punch, 2005) ซึ่งทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง เพราะเข้าไปเป็นสมาชิกของกิจกรรมนั้น (Walsham, 1995) อย่างไรก็ตาม Yin (1994) กล่าวว่า การเข้าไปเป็นผู้ร่วมงานอาจทำให้นักวิจัยสังเกตการณ์ได้น้อยลงในขณะที่เป็นผู้เข้าร่วมงาน เนื่องจากไม่ค่อยได้มีโอกาสได้จับบันทึก ดังนั้นเพื่อลดความผิดพลาดในการสังเกตการณ์ นักวิจัยต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเป็นผู้เข้าร่วมแบบผู้สังเกตการณ์ (Observer-as-a-participant) ที่ทำหน้าที่สังเกตการณ์มากกว่าเข้าไปร่วมกิจกรรม (Gorman and Clayton, 2005) เพื่อให้มีเวลาในการจดบันทึก และทบทวนเหตุการณ์จากการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยจึงเข้าไปสังเกตการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มฯ แบบฝังตัวในชุมชนเพียงบางส่วน (Partial immersion) ตามคำแนะนำของ Delamont (2004) คือ ไม่ได้เข้าไปพักในชุมชนตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูล แต่ไปพักเพียงบางวัน เช่นครั้งละ 2-3 วัน หรือเฉพาะในวันที่ไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มฯ เป็นต้น โดยที่นักวิจัยพยายามเข้าสังเกตการณ์ให้มากกิจกรรมที่สุดเท่าที่ทำได้ โดยไม่คัดเลือกกิจกรรมในการเข้าสังเกตการณ์ และมีการบันทึกภาพ เพื่อช่วยเป็นหลักฐาน และความถูกต้องของข้อมูลด้วย ตามคำแนะนำของ Babbie (2001) ส่วนการจดบันทึก นักวิจัยจะทำการจดบันทึกการสังเกตการณ์เมื่อกลับมายังที่พักของตนเองในวันที่พักค้างคืนในชุมชน หรือเมื่อกลับมานอกชุมชนในวันที่ไม่ได้มีการค้างคืนในชุมชน

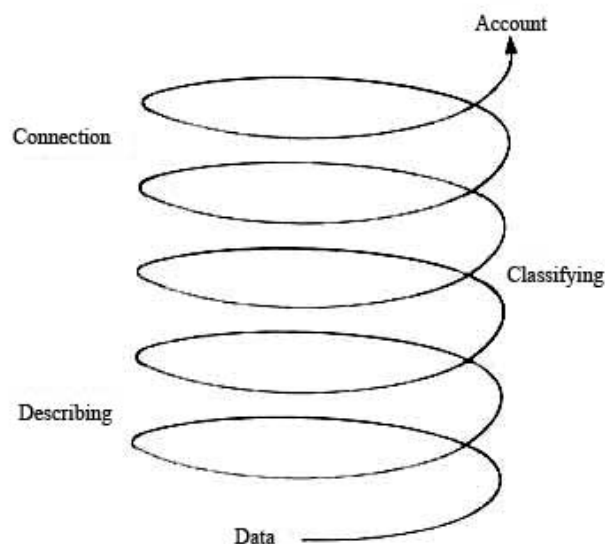
ข้อมูลทั้งจากการเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูล และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย จะนำมาจัดพิมพ์ และวิเคราะห์เบื้องต้นแบบที่เรียกว่า ขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นเพื่อ ตรวจสอบความครบถ้วน หรือเพียงพอของข้อมูลก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลโดย สมบูรณ์ เพราะตามรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (1994) (ดูภาพที่ 3.2) แล้วขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินแบบวนกลับไปมาระหว่างการรวบรวมข้อมูล การ ลดทอนข้อมูล การนำเสนอข้อมูล และการตรวจสอบและสรุปผลการศึกษาวิจัย

ภาพที่ 3.2 รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (1994)

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

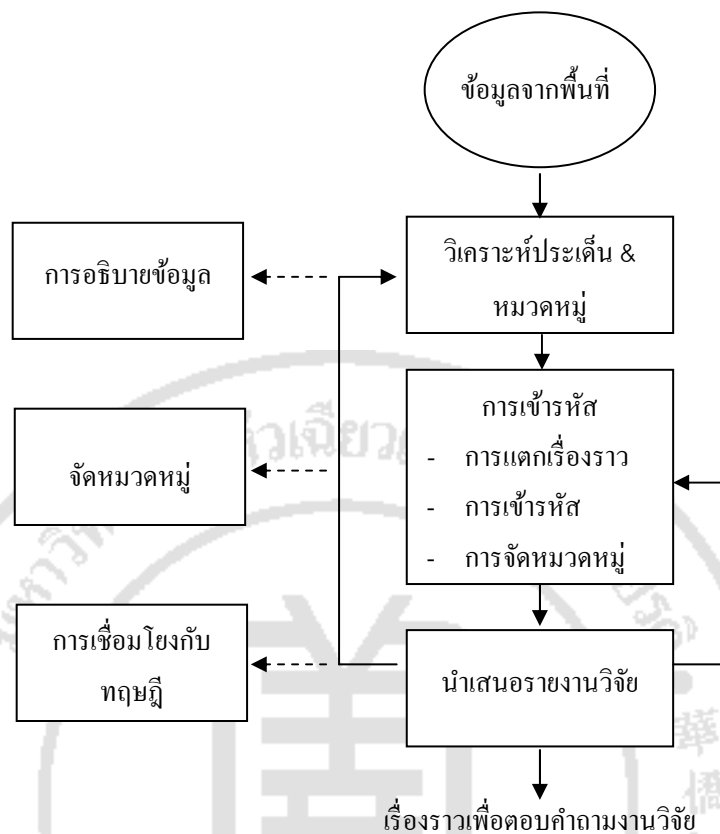
การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพมีหลายวิธี เช่น การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Analytic induction) การสรุปสู่ทฤษฎี (Ground theory) การวิเคราะห์เรื่องราว (Narrative analysis) การวิเคราะห์บทสนทนา (Discourse analysis) หรือใช้รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (Punch, 2005) แต่ในการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพมีหลักการเบื้องต้น คือการ อธิบายข้อมูล และเปรียบเทียบปรากฏการณ์ (Phenomena) การจัดหมวดหมู่ (Classifying) และการ เชื่อมโยงกับทฤษฎี (Connecting to theories or concepts) (Dey, 1993) ภาพที่ 3.3 แสดงขั้นตอนทั่วไป ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ภาพที่ 3.3 ขั้นตอนทั่วไปในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Dey, 1993)

สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบ วิธีวิเคราะห์เรื่องราว (Narrative analysis) แบบวิเคราะห์ประเด็นหลัก (Theme analysis) และการเข้ารหัสของ Gibbs (2002) เนื่องจากมีหลักการที่สอดคล้องกับหลักการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพที่กล่าวข้างต้น โดยวิธีวิเคราะห์เรื่องราว เป็นวิธีที่เน้นที่การแปลงข้อความจากภาคสนาม ให้เป็นรายงานวิจัย ด้วยการวินิจฉัย และตีความหมาย และทำการเข้ารหัสและเรียบเรียงให้เป็นประเด็น และแนวคิดทฤษฎี (Coding data into theme) หรือจัดให้ข้อความภาคสนามมีความหมาย และหลักการเพื่อตอบคำถามงานวิจัยได้ (Clandinin and Connelly, 2000)

โดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ การเข้ารหัส และการนำเสนอรายงานวิจัย ภาพที่ 3.4 แสดงขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ภาพที่ 3.4 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัย

1) วิเคราะห์ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ (Theme analysis and Classification) คือขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ซึ่งประกอบด้วย เรื่องเล่า และบันทึกจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย เพื่อกำหนด ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ วิเคราะห์ประเด็นหลัก คือเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพที่ผสมผสานทั้งแนววิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive analysis) และ นิรนัย (Deductive analysis) นั่นคือการวิเคราะห์ประเด็นหลัก และหมวดหมู่ของข้อมูลจะยึดทั้งกรอบทฤษฎี และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้จากในข้อมูล (Boje, 2001) ดังนั้นการกำหนดหมวดหมู่ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นักวิจัยพิจารณาจากทั้งข้อมูลที่รวบรวมได้มา และกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยครั้งนี้

โดยในขั้นตอนนี้ นักวิจัยได้ถอดเรื่องเล่าที่บันทึกไว้เป็นข้อความแบบไฟล์เอกสาร แล้วนำมาวิเคราะห์เบื้องต้นแบบที่เรียกว่า ขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) ตามที่กล่าวไว้หัวข้อ 3.4.1

เพื่อค้นหาเรื่องราว แบบเป็นหมวดหมู่ โดยนักวิจัยจะอ่านเรื่องราวนั้นซ้ำหลาย ๆ รอบเพื่อทำความเข้าใจเรื่อง และค้นหาประเด็นหลัก และหมวดหมู่ ซึ่งหมวดหมู่สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สร้างขึ้นมาจากเรื่องราว และกรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ โดยจัดกลุ่มข้อมูลเป็น 2 กลุ่มหลักคือ ตามระยะเวลา และตามประเด็นหรือเรื่องราว (ดูรายละเอียดหมวดหมู่ในภาคผนวกที่ 2)

หมวดหมู่ตามระยะเวลาของเรื่องราว คือการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในช่วงวัยต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งเป็นช่วงวัยเด็กถึงวัยรุ่นของผู้ให้ข้อมูลที่ได้เรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ทั้งชนิดผักพื้นบ้าน การเก็บเกี่ยว การบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน

หมวดหมู่ตามประเด็นหรือเรื่องราว แบ่งได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ๆ คือลักษณะของผักพื้นบ้าน และความรู้ท้องถิ่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้, และบุคคลที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ โดยในเรื่องกระบวนการความรู้ ได้แยกย่อยเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องชนิดผักพื้นบ้าน การเก็บเกี่ยว การบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน

2) การเข้ารหัสของ Gibbs (2002)

การเข้ารหัสของ Gibbs (2002) เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับแนวคิดหลักการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การแตกเรื่องราวเป็นชิ้นส่วนเรื่องราว การเข้ารหัส การจัดหมวดหมู่ และการทบทวนรหัส

- การแตกเรื่องราวเป็นชิ้นส่วนเรื่องราว (Extracting text): ในขั้นตอนนี้เรื่องราวได้ถูกแยกย่อยเป็นย่อหน้าสั้น ๆ ตามประเด็นหลัก (Broad theme)

- การเข้ารหัส (Coding): คือกำหนดรหัสให้แต่ละย่อหน้า เพื่อบ่งบอกถึงประเด็นเนื้อหา และหมวดหมู่ของเรื่องราวย่อหน้านั้น ๆ โดยแต่ละย่อหน้าสามารถตีความได้หลายประเด็น และหลายหมวดหมู่

- จัดหมวดหมู่ (Classification): ขั้นตอนนี้คือการนำย่อหน้าที่ได้รับรหัสแล้วมาจัดเรียงตามหมวดหมู่ เพื่อให้ให้นักวิจัยได้ทำความเข้าใจเรื่องราวที่ได้มาจากภาคสนาม แบบเป็นกลุ่มของ

เรื่องราว หรือตามแนวคิดทฤษฎีเดียวกันเพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวอย่างลึกซึ้ง และนำเสนอในรายงานวิจัยเพื่อตอบคำถามงานวิจัย

- การทบทวนรหัส (Refining codes): ขั้นตอนนี้จะทำตลอดเวลาที่ทำการเข้ารหัสข้อมูล นั่นคือหมวดหมู่ และรหัสประจำหมวดหมู่จะมีการทบทวนและปรับตลอดเวลา เนื่องจากนักวิจัยได้ค้นพบเรื่องราว และแนวคิดทฤษฎีเพิ่มขึ้นจากรายการที่วิเคราะห์ และเป็นการปรับให้หมวดหมู่เหมาะสม เข้าใจง่าย และถูกต้องที่สุด

เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงาน การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเข้ารหัสได้ใช้โปรแกรมประเภทสเปรดชีตช่วยในการจัดเรื่องย่อย ที่เข้ารหัส และจัดหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการเรียกเรื่องราวเป็นหมวดหมู่ขึ้นมาเรียบเรียงในขั้นตอนต่อไป

3) การนำเสนอรายงานวิจัย

ในขั้นตอนการสรุปเรื่องราว เพื่อเขียนเป็นรายงานวิจัย นักวิจัยได้ทำการเชื่อมโยงแต่ละส่วนของเรื่องราวที่เป็นหมวดเดียวกันเข้ามาอยู่รวมกัน เพื่อนำเสนอเป็นเรื่องราวแบบแสดงปรากฏการณ์ และบริบท (Accounts of phenomena) และนำเสนอเป็นชุดเรื่องราวเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราว นำเสนอรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน และตอบคำถามงานวิจัย

3.4.3 การนำเสนอและตอบคำถามงานวิจัย

ในการนำเสนอเรื่องราวในงานวิจัยในครั้งนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ชุดเรื่องเล่า (Series of accounts) ซึ่งนำเสนอในบทที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ในบทที่ 5 และ โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ในบทที่ 6 โดยการนำเสนอรายงานวิจัยจะนำเสนอให้สอดคล้องกับกรอบทฤษฎีในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อชัดเจนในการตอบคำถามการวิจัย และการนำเสนอจะเน้นการพรรณารายละเอียดของเรื่องราว (Thick description) ด้วยการนำข้อความของผู้ให้ข้อมูลมานำเสนอด้วย ซึ่งการนำเสนอรายงานวิจัยแบบรายละเอียดเรื่องราวจะทำให้ผู้อ่านรายงานวิจัยได้เข้าถึงบริบทของการศึกษา ความตั้งใจของผู้ให้ข้อมูล และความรู้ในการถ่ายทอดสิ่งที่นักวิจัยพบเห็นได้ (Guba and Lincoln, 1994)

3.5 คุณภาพงานวิจัย

คุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นที่ความน่าเชื่อถือของผลงานวิจัยที่ค้นพบ (Trustworthiness of the findings) และความถูกต้องในการตีความหมายข้อมูลของนักวิจัย (Glesne, 1999) โดยในการศึกษาวิจัยนี้จะใช้เกณฑ์การวัดคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพของ Siverman (2005) ที่ประกอบด้วย ความถูกต้อง (Validity) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) และ ความเชื่อมั่น (Reliability) และนอกจากนี้การศึกษาวิจัยในครั้งนี่ยังรวมเกณฑ์เรื่องจริยธรรมการทำวิจัย (Ethical issues) ตามหลักการของ Drisko (1997) เพื่อวัดคุณภาพของงานวิจัยด้วย

3.5.1 ความถูกต้องของผลการศึกษา

ความถูกต้อง (Validity) ของการวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึงความถูกต้องตรงประเด็นของผลการศึกษาที่นักวิจัยรายงานผลถูกต้องตรงกับสถานการณ์ข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูล (Bryman, 2004) โดยความถูกต้องของผลการศึกษาวิจัย จะพิจารณาจากความถูกต้องในการตีความหมายข้อมูลหรือเรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูล แทนที่การตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยความถูกต้องของผลการศึกษาวิจัยจะพิจารณาจาก 3 ประเด็น คือ การพรรณนาข้อมูลได้ถูกต้อง การตีความได้ถูกต้อง และการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง การอธิบายข้อมูลได้ถูกต้อง (Descriptive validity) จะพิจารณาที่ความถูกต้องในการรายงานข้อมูลที่ได้รับมาจากพื้นที่ของนักวิจัย ส่วนความถูกต้องในการตีความได้ถูกต้อง (Interpretive validity) อยู่ที่ความเข้าใจของนักวิจัยในการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล และความถูกต้องด้านการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง (Theoretical validity) คือความเข้าใจในทฤษฎีเพื่อนำมาอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ (Maxwell, 1992) ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถด้านการถ่ายทอดเรื่องราว (Transferability) และการสามัญการ (Generalization) ซึ่งก็คือความถูกต้องภายนอก (External Validity) (Bryman, 2004)

ดังนั้นเพื่อความถูกต้องของผลงานวิจัยทั้ง 3 ด้านที่ Maxwell (1992) เสนอไว้ งานวิจัยนี้จะทำดำเนินการวิจัยเพื่อความถูกต้องด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) การอธิบายข้อมูลได้ถูกต้อง (Descriptive validity): นักวิจัยทำการบันทึกข้อมูล และถอดข้อความที่บันทึกไว้เองทุกเรื่องเล่าที่ได้รับฟังมา เนื่องจากการใช้ผู้ช่วยวิจัยที่ไม่ได้ไปฟังเรื่องเล่าด้วยตนเอง และไม่เข้าใจในบริบท และเนื้อหาด้านลึกพื้นบ้าน อาจสรุปข้อความที่ได้ยินไม่ชัดเจนด้วยตนเองผิดพลาด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้วิธีนำเรื่องราวที่ได้ยินไม่ชัดเจน หรือเข้าใจไม่ชัดเจน ไปให้ผู้เล่า

เรื่องอธิบายซ้ำ และนำข้อความที่ถอดข้อความจากการบันทึกส่งให้ผู้เล่าเรื่องเพื่อตรวจทานความถูกต้อง

2) การตีความได้ถูกต้อง (Interpretive validity): การวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บข้อมูลหลาย ๆ วิธีประกอบกัน (Data Triangulation) ซึ่งเป็นวิธีทั่วไปที่ใช้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Bryman, 2004) วิธีนี้ทำให้นักวิจัยสามารถตรวจสอบข้อมูลบางเรื่องจากข้อมูลเรื่องเล่า กับข้อมูลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัยได้ นอกจากนี้ยังใช้เพื่อการตรวจสอบเรื่องราวบางเรื่องที่ไม่เป็นจริง (Refutability) ได้ด้วย โดยนักวิจัยสามารถอธิบายได้ว่าสถานการณ์นั้น ๆ เป็นวัตถุวิสัย หรืออัตวิสัย โดยใช้กรอบทฤษฎีช่วยในการอธิบาย (Silverman, 2005)

3) ความถูกต้องด้านการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง (Theoretical validity): การวิจัยในครั้งนี้ใช้การนำเสนอรายงานวิจัยแบบการพรรณารายละเอียดของเรื่องราว (Thick description) เพื่อเป็นการแสดงการถ่ายทอดความเข้าใจของนักวิจัยให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านรายงานวิจัยเข้าใจบริบท และลงความเห็นด้วยตนเอง ซึ่ง Guba และ Lincoln (1994) ได้เสนอไว้ว่าการนำเสนอรายงานวิจัยแบบการพรรณารายละเอียดของเรื่องราวสามารถความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องราว (Transferability) และการสามัญการ (Generalization) ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือสามารถสรุปผลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา กับกลุ่มประชากรได้ ซึ่งสำหรับงานวิจัยครั้งนี้ คือชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้าน

3.5.2 ความน่าเชื่อถือ

ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Credibility) จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อมั่นและการยอมรับผลการวิจัยของผู้อื่น จัดเป็นการความถูกต้องภายใน (Internal validity) โดยพิจารณาจากความถูกต้องในการอธิบายผลลัพธ์ของงานวิจัย (Bryman, 2004) ซึ่งการยอมรับงานวิจัยเชิงคุณภาพจะทำได้โดยการอธิบายผลด้วยข้อมูลดิบ หรือการใช้คำพูดของผู้ให้ข้อมูล และบริบท เพื่อให้ผู้อ่านงานวิจัยในเห็นถึงบริบทของพื้นที่ศึกษาวิจัย และตีความหมายและสรุปผลการวิจัยด้วยตนเอง (Drisko, 1997) นอกจากนี้ความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพสามารถเพิ่มได้ โดยการให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบผลลัพธ์ของงานวิจัย (Confirmation by participants) (Drisko, 1997; Bryman, 2004) ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ส่งข้อความที่ถอดข้อความจากการบันทึกส่งให้ผู้เล่าเรื่องเพื่อตรวจทานความถูกต้องด้วยตามที่กล่าวไว้แล้ว

ในส่วนของการรายงานวิจัยในครั้งนี้ จะมีการเขียนผลการวิจัยโดยนำเสนอเรื่องราวการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของพื้นที่วิจัยก่อนการอภิปรายผลในบทที่ 4 และนำเสนอการอภิปรายผล เพื่อสรุปรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ แบบอธิบายรายละเอียด (Thick description) โดยเน้นการใช้เป็นถ้อยคำของผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยในบทที่ 5 และ 6

3.5.3 ความเชื่อมั่น

ความเชื่อมั่น (Reliability) สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นที่ ความคงที่ของผลการศึกษา เมื่อมีการใช้วิธีการวิจัยวิธีเดียวกัน (Babbie, 2000; Bryman, 2004) แต่ในขณะที่งานวิจัยคุณภาพศึกษาในสภาพแวดล้อมจริงที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งไม่สามารถทำซ้ำได้ในสภาพแวดล้อมเดิม ความคงที่ของงานวิจัย จะเน้นที่การแปลผลข้อมูลที่ได้โดยนักวิจัยที่แตกต่างกันจะต้องได้ผลใกล้เคียงกัน จัดเป็นความเชื่อมั่นภายใน (Internal reliability) (Bryman, 2004) การวิจัยครั้งนี้ใช้เทคนิคการทดสอบข้อมูลซ้ำ (Test-retest method) คือการเก็บข้อมูลเดิมซ้ำ 2 ครั้ง (Babbie, 2000) นักวิจัยได้ไปหาผู้ให้ข้อมูลเกือบทุกท่านมากกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องราวเดิม ๆ มากกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องในการเข้าใจคำถามที่นักวิจัยใช้ และนักวิจัยยังได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบทดลอง (Preliminary inquiry) กับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ผู้ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นการทดสอบแนวคำถามที่จะใช้กับผู้ให้ข้อมูลด้วย นอกจากนี้ในส่วนของการสังเกตการณ์ นักวิจัยได้สังเกตการณ์มากกว่า 1 คน และทำซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง ในกิจกรรมเดียวกัน

3.5.4 จริยธรรมการทำวิจัย

การให้ความสำคัญกับจริยธรรมการทำวิจัย (Ethical issues) จะมีส่วนทำให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือ (Drisko, 1997) ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ จริยธรรมการทำวิจัยจะเน้นที่งานวิจัยจะไม่ไปละเมิดความเป็นส่วนตัว ไม่ทำให้ผู้เข้าร่วมวิจัยให้เกิดความเสียหาย หรือได้รับอันตราย โดยต้องมีการเก็บรักษาข้อมูล และผู้ให้ข้อมูลไว้เป็นความลับ และผู้ร่วมวิจัยต้องยินยอมเข้าร่วมวิจัยด้วยความสมัครใจ (Punch, 1994) การวิจัยครั้งนี้จะมีการชี้แจงรายละเอียดการเข้าร่วมให้ข้อมูลสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ และให้เวลาผู้เข้าร่วมได้ตัดสินใจและแสดงความจำนงการเข้าร่วมวิจัยเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบันทึกเสียง และสามารถขอลอนตัวในการเข้าร่วมก่อนที่การวิจัยจะเริ่มทำการวิเคราะห์ข้อมูล และไม่กระทำการใด ๆ ให้ผู้เข้าร่วมวิจัยรู้สึกว่่านักวิจัยมีอำนาจเหนือกว่าผู้ให้ข้อมูลและบังคับให้เกิดการให้ข้อมูล ซึ่งนับเป็นประเด็นที่สำคัญทางจริยธรรมการวิจัย (Ryen, 2004)

นักวิจัยได้เข้าพบผู้ให้ข้อมูลด้วยความอบอุ่นถ่อมตัว และแสดงความเข้าใจและเห็นใจผู้ให้ข้อมูล เช่นการทำงานหนัก ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนและเวลาในการให้ข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ โดยนักวิจัยจะเข้าเก็บข้อมูลในลักษณะเข้าไปร่วมในกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูล เช่นในสวนผัก และในกิจกรรมการจัดส่งผัก และการจัดกิจกรรมด้านผักพื้นบ้าน ในด้านความเป็นส่วนตัว และความลับ รายงานวิจัยในครั้งนี้ได้นำเสนอแบบใช้ชื่อสมมุติ ส่วนข้อมูลที่ได้มาทั้งในรูปแบบไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารจะจัดเก็บในลักษณะที่ปลอดภัย โดยผู้วิจัยเท่านั้นเข้าถึงข้อมูลและเอกสารได้

3.6 ระยะเวลาการวิจัย และแผนการดำเนินงาน

การวิจัยนี้มีระยะเวลาทั้งสิ้น 2 ปี 5 เดือน คือตั้งแต่เดือนธันวาคม 2552 ถึงเดือนมีนาคม 2555 โดยมีช่วงระยะเวลาในการทำงานภาคสนามประมาณ 1 ปี 6 เดือน คือตั้งแต่เดือน มีนาคม 2553 ถึงเดือนพฤษภาคม 2554 ซึ่งทำให้นักวิจัยได้สังเกตการณ์สภาพแวดล้อมได้ทุกฤดูกาล และกิจกรรมด้านผักพื้นบ้านในช่วงฤดูกาลต่าง ๆ ได้ ซึ่งทำให้นักวิจัยในครั้งนี้ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์

3.7 บทสรุป

โดยสรุปงานวิจัยนี้ได้ดำเนินการบนพื้นฐานของ แนวคิด และปรัชญางานวิจัยแนวการตีความหมาย (Interpretivism) โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้งานวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) โดยมีระเบียบวิธีวิจัย และการดำเนินงาน ได้คำนึงถึงคุณภาพการวิจัย 4 เรื่อง คือ ความถูกต้อง (Validity) โดยยึดหลักความถูกต้องของงานวิจัยเชิงคุณภาพของ Maxwel (1992) ความน่าเชื่อถือแบบภายใน ด้วยการนำการนำเสนอข้อมูลดิบ บริบทงานวิจัย และการตรวจสอบข้อมูลโดยผู้ให้ข้อมูล และความเชื่อมั่นแบบภายใน ด้วยการทดสอบข้อมูลซ้ำ และจริยธรรมการทำวิจัย